

Előszó

1868. november végén tárgyalta és fogadta el a magyar országgyűlés Közép- és Kelet-Európa első nemzetiségi törvényét (1868: XLIV. törvénycikk), amelyet az uralkodó 1868. december 6-án szentesített. A „nemzetiségi egyenjogúság tárgyában” hozott törvény egyrészt egy folyamat végét jelentette, másrészt pedig egy új időszak kezdetét, amikor is a dualizmus korának nemzetiségi konfliktusai során hivatkozási alapot képezett.

Az előzményekhez tartozott az az 1849 júliusában Szegeden elfogadott határozat, amely biztosította a „magyar birodalom területén lakó minden népiségek nemzeti szabad kifejlődését” és nyelvük használatát a közéletben. Az emigrációban Kossuth 1851-es alkotmányterve vitte tovább ennek szellemét, amelyben a „kulturális nemzeti autonómia” gondolata megjelent. Az itthon maradt politikusok közül Eötvös József foglalta össze a legkiválóbban a magyar liberális álláspontot. Az Októberi Diploma nyomán, 1860 ősztől a szabadabb politikai légkörben ismét felélénkült a vita többek között a nemzetiségi kérdés megoldásáról. Az országgyűlés egy bizottságot küldött ki a nemzetiségi törvényjavaslat kidolgozására. A javaslat tárgyalására és a törvény elfogadására azonban az országgyűlés feloszlata miatt már nem került sor. Erdélyben az 1863–64. évi nagyszebeni tartományi gyűlés, amelyet a magyar képviselők bojkottáltak, fogadott el több olyan – a román nemzet egyenjogúságát, valamint a három „országos nyelv” egyenrangú hivatali használatát kimondó – törvényt, amelyeket később a románok jogalapként tekintettek.

Az 1865 decemberében újra összeült magyar országgyűlés ismét napirendre tűzte a nemzetiségi törvényjavaslatot, amely a vita során több módosítást is szenvedett. A megszavazott törvény legsérelmesebb kitétele a nemzetiségek számára az volt, hogy bevezetőjében megjelent az egységes és oszthatatlan magyar politikai nemzet tétele. Legsúlyosabb fogyatékoságát mégis az képezte, hogy megsértése esetén nem tartalmazott semmilyen jogorvoslati lehetőséget. Ezzel aztán a későbbiekben bőségesen vissza is éltek.

Hiányosságai ellenére, az 1868. évi nemzetiségi törvény korának fontos megvalósítása volt, ugyanakkor egy fontos állomás a soknemzetiségű térség nemzetiségi és nyelvi jogainak kodifikációjában. A kétféle álláspont – egyéni jogok versus kollektív jogok, illetve autonómia – azonban 1868-ban és később is összeegyeztethetetlennek látszott.

Az 1868. évi nemzetiségi törvény 140. évfordulójára 2008. december 10–11-ikén a Román Nemzeti Kisebbségkutató Intézet és a Kolozsvári Akadémiai Bizottság Történelmi Szakbizottsága, az Erdélyi Múzeum-Egyesület,

a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Történelem–Filozófia Kara, valamint a budapesti Etnikai–Nemzeti Kisebbségkutató Intézet támogatásával nemzetközi konferenciát szervezett.

A konferencia párbeszédet szeretett volna indítani történészek, politológusok, szociológusok, valamint olyan politikusok között, akiket a kisebbségi kérdés elméleti és gyakorlati megoldása foglalkoztat. A történeti részben számba kívántuk venni az 1868. évi nemzetiségi törvény keletkezési folyamatát és jelentőségét a közép- és kelet-európai térségben; valamint választ kerestünk arra, hogy a közép- és délkelet-európai kisebbségi törvények milyen mértékben támaszkodtak a magyar szabályozásokra, illetve milyen forrásból táplálkoztak a későbbi törvényjavaslatok és megoldási kísérletek. A konferencia nem pusztán kegyeleti/történeti, hanem aktuálpolitikai szempontból is vizsgálni kívánta a kérdéskört, hiszen napjainkban az Európai Unió törvényhozáson belül egyre nagyobb teret nyer az a törekvés, hogy az államok és történeti kisebbségeik között fennálló viszonyokat átfogó normatív rendszerbe foglalják. Tehát foglalkoztatott az is, hogyan látják a szakemberek és politikusok a kérdés megoldását. Mennyiben sikerült – ha sikerült – az akkori alapvető ellentétet meghaladni mára? A konferencia egyszerre kívánt emlékezés, problémafelmérés és jövőtervezés lenni: a kisebbségi törvények, a kisebbségi helyzet kapcsán körvonalazott normatív korpuszok történeti, jogi, jogszociológiai, politológiai és aktuálpolitikai áttekintését szeretne volna nyújtani.

A konferencia felhívásában megfogalmazott célokat végül nem sikerült teljes mértékben elérni, az elhangzott előadások csak részben fedték le a megjelölt témaköröket. Habár bizonyos szintű vitára, illetve párbeszédre sor került, ez mégsem hozta közelebb a magyar és a román történészi álláspontokat.

A közzétett 17 tanulmány a 2008. decemberi konferencián elhangzott előadásokból készült válogatás szerkesztett változata. Összesen 27, főként magyarországi és romániai előadó vett részt a rendezvényen, de jelen volt egy-egy ukrainai, szerbiai és olaszországi előadó is. A *Magyar Kisebbség* mégsem tartalmazza a konferencia teljes anyagát: néhány esetben az előadók nem küldték el előadásuk szerkesztett változatát, más esetben viszont maguk a szerkesztők tekintettek el az olyan írások közzétételétől, amelyek módszertani szempontból kifogásolhatónak, meghaladottnak bizonyultak.

A szerkesztők tudatában vannak annak is, hogy az itt közzétett tanulmányok szerkezetükben, szemléletmódjukban és módszertani megközelítésükben igen eltérőek, ez viszont jól tükrözi a kutatások jelenlegi állását.

A szerkesztők